

Stanovisko obhajcu k obžalobe z pohľadu kontradiktórnosti trestného konania **Defense counsel's opening statement from the point of view of the** **contradictory nature of criminal proceedings**

JUDr. Dušan Lovich

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva

Anotácia

Príspevok sa zameriava na problematiku inštitútu stanoviska obhajcu k obžalobe, pričom spočiatku sa venuje problematike kontradiktórnosti trestného konania vo všeobecnosti a následne sa zameriava na stanovisko obhajcu k obžalobe z pohľadu súčasnej a možnej budúcej právnej úpravy. V závere sa príspevok koncentruje na formu a význam tohto procesného inštitútu.

Annotation

This article analyzes the crucial role of the defense counsel's opening statement in criminal proceedings, with a specific focus on their position regarding the indictment. It provides an overview of adversarial criminal proceedings before delving into the defense counsel's position on the indictment considering current and potential future legislation. The article concludes by thoroughly examining the form and significance of this procedural institute.

Kľúčové slová

stanovisko obhajcu k obžalobe, obžaloba, kontradiktórnosť trestného konania, hlavné pojednávanie

Key words

defense counsel's opening statement, indictment, contradictory nature of criminal proceedings, main hearing

Úvod

Pojem „kontradiktórnosť“ pochádza z latinského slovného spojenia *contra dicere*, čo v preklade znamená hovoriť oproti, oponovať.^[1] Obsahové vymedzenie tohto pojmu je už zo svojej podstaty spojené s právom a právnou vedou, pričom žiadny iný odbor mu nevenuje zodpovedajúcu pozornosť.^[2]

Vo vzťahu k osobe obvineného a v prostredí trestného konania nepredstavuje kontradiktórnosť iba sporovosť strán trestného konania alebo ich súperenie, ale najmä právo obvineného na informácie o povahe a dôvodoch vzneseného obvinenia, právo na oboznámenie sa s vyšetrovacím spisom a dôkazmi, ktoré boli proti nemu zadovážené za účelom podpory obvinenia, právo vyjadriť sa k týmto dôkazom, konfrontovať ich, uvádzať vlastné skutočnosti a predkladať vlastné dôkazy za účelom spochybnenia obvinenia v prípravnom konaní, resp. obžalobnej verzii vo fáze po podaní obžaloby.^[3]

Niet sporu o tom, že kontradiktórnosť je výrazným ovplyvňujúcim faktorom trestného konania, majúcim vplyv na jeho samotný výsledok a to prostredníctvom oprávnení základných strán trestného konania, tzn. obžaloby reprezentovanej prokurátorom a osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie (t. j. obvineným, resp. obžalovaným) za možnej účasti obhajcu.^[4]

Jedným z takýchto procesných oprávnení, pri ktorom sa v trestnom konaní prejavujú prvky kontradiktórnosti, je aj oprávnenie obhajcu obžalovaného zaujať po prednesení obžaloby stanovisko k obžalobe vo fáze začiatku hlavného pojednávania, ktorému spravidla v odbornej trestnoprávnej literatúre nie je venovaná širšia, resp. osobitná pozornosť.

Tento článok sa zaoberá procesným inštitútom stanoviska obhajcu k obžalobe prokurátora v kontexte zásady kontradiktórnosti trestného konania. Primárnou úlohou článku je poukázať na význam a dôležitosť tohto výlučného práva obhajcu z pohľadu obhajoby obvineného, ako aj z pohľadu skutočnosti, že slovenský zákonodarca dotknuté oprávnenie pomerne špecificky zveruje výlučne obhajcovi a nie samotnému obžalovanému.

Okrem vyššie uvedeného je ambíciou článku na podklade komparácie relevantnej slovenskej a českej právnej úpravy zamyslieť sa nad možnou právnou úpravou *de lege ferenda*, ktorá by bola spôsobilá lepšie naplňať podstatu práva na osobnú obhajobu obžalovaného a tým prispieť k efektívnejšiemu vedeniu a priebehu hlavného pojednávania.

1. Všeobecne ku kontradiktórnosti trestného konania

Ako už bolo načrtnuté v úvode, samotný pojem „kontradiktórnosť“ pozostáva z dvoch latinských slov a to zo slova „*contra*“, čo znamená „proti“ resp. „naproti“ a zo slova „*dicere*“, čo znamená „hovoriť, tvrdiť, vysvetľovať“. Spojenie týchto slov možno preložiť ako „protirečenie“, resp. „protirečiť“, čo pri značnom zjednodušení vyjadruje samotnú podstatu kontradiktórnosti v trestnom konaní.^[5]

V rímskom občianskom procese zase slovo „*contradictio*“ predstavovalo popretie a odmietnutie žalobnej žiadosti zo strany žalovaného.^[6]

Vo všeobecnosti možno uviesť, že kontradiktórnosť znamená oponovanie, uvádzanie vlastných argumentov proti argumentom druhej strany, teda protiargumentáciu, ktorú možno vnímať ako súperenie v spore, čo v prostredí trestného konania znamená vedenie procesu formou sporu strán (*latinské slovo „processum“ znamená aj „spor“*).^[7]

Spor v podmienkach trestného konania nevyhnutne predstavuje spor medzi obžalobou, ktorú v mene štátu zastupuje prokurátor a obvineným, resp. obžalovaným, kedy je podmienkou spravodlivého trestného sporového konania rovnosť strán v konaní pred súdom, ktorý v konečnom dôsledku rozhoduje v merite veci. Tento záver možno vysloviť aj na podklade legálnej definície účelu trestného konania v zmysle ust. § 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „TP“ alebo „Trestný poriadok“)^[8], podľa ktorej je primárnym účelom trestného konania vyriešiť spor medzi štátom a páchatelom, t. j. vyriešiť otázku viny obvineného a v nadväznosti na to prípadne aj otázku spravodlivého trestu.^[9]

V tejto súvislosti možno uzavrieť, že kontradiktórny proces sa vyznačuje tým, že ide o súboj pred súdom rovných strán, ktoré sú sledovaným zámerom nútené k tomu, aby v súdnom konaní, resp. pred súdom, predkladali dôkazy, o ktoré opierajú svoje tvrdenia a z ktorých vyvodzujú pre seba priaznivé závery.^[10]

Napriek vyššie uvedenému by však kontradiktórnosť nemala byť zamieňaná s pojmom „adverzárnosť“, teda sporovosť, keďže adverzárnosť konania je skôr spôsob vedenia a riadenia súdneho procesu, pri ktorom ja ťažisko procesnej aktivity prenášané na strany a sudca je pasívnym rozhodcom.^[11]

Kontradiktórnosť je však potrebné vnímať širšie a to najmä ako základnú zásadu trestného konania, ktorá patrí medzi zásady všeobecné, čo znamená, že celé trestné konanie je vedené v súlade s touto zásadou^[12]. Z tohto pohľadu v sebe zásada kontradiktórnosti inkorporuje komplexný a ucelený systém zásad, ktorými sa spravuje celé trestné konanie a ktoré vo svojom súhrne vytvárajú spravodlivý proces.^[13]

Zásada kontradiktórnosti sa vo svojej podstate nezameriava na problematiku sporu a jeho intenzitu medzi obžalobou a obhajobou, ale v skutočnosti vyjadruje široké množstvo inštitútov, akými sú rovnosť procesných strán, právo na obhajobu, právo obvineného na informácie o povahe a dôvodoch vzneseného obvinenia, právo na oboznámenie sa s vyšetrovacím spisom a dôkazmi, ktoré boli proti nemu zaobstarané a právo vyjadriť sa k nim, konfrontovať ich a uvádzať vlastné skutočnosti na svoju obranu.^[14]

Podstatnou súčasťou zásady kontradiktórnosti trestného konania je diskusia strán o predložených dôkazoch a argumentoch protistrany v prostredí verejného súdneho konania pred nezávislým súdom, pričom súčasťou takejto diskusie by mali byť aj otázky právne, nie len skutkové, vrátane diskusie o judikatúre a jej aplikovateľnosti v konkrétnej trestnej veci.^[15]

2. Stanovisko obhajcu k obžalobe z pohľadu systematiky a legislatívneho vyjadrenia v Trestnom poriadku

Vo všetkých európskych krajinách, t. j. v krajinách kontinentálneho právneho systému, sa kontradiktórnosť konania rozvíja naplno vo fáze hlavného pojednávania, na ktoré bolo prenesené ťažisko dokazovania.^[16]

Aj v tomto smere však existujú pre procesné strany určité prirodzené limitácie, keďže aktivita strán trestného konania môže byť len taká veľká, aký priestor stranám poskytuje zákonodarca v rámci pozitívnej právnej úpravy a nie naopak.^[17]

Jedným z prvých procesných inštitútov z hľadiska chronológie a jednotlivých fáz hlavného pojednávania, v ktorom možno podľa názoru autora jednoznačne vidieť vyjadrenie zásady kontradiktórnosti, je inštitút stanoviska obhajcu obžalovaného k obžalobe prokurátora podľa ust. § 256 ods. 1 TP^[18].

Z hľadiska systematiky TP zaraďuje zákonodarca inštitút stanoviska obhajcu k obžalobe do tretej časti (Súdne konanie) a následne do tretej hlavy TP (Hlavné pojednávanie). V rámci tretej hlavy TP je potom dotknutý procesný inštitút zaradený do druhého dielu (Začatie hlavného pojednávania).

Dovtedajšie úkony obhajoby, realizované vo fáze pred podaním obžaloby (t. j. v prípravnom konaní) sú spravidla smerované k orgánom činným v trestnom konaní, prípadne vo vzťahu k sudcovi pre prípravné

konanie[19], ktorého primárnou úlohou nie je zaujímať postoj v otázke viny obvineného[20], ale rozhodovať o zásahoch do základných práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní[21], o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje TP a v iných prípadoch v zmysle príslušných ustanovení TP.[22]

Sudca pre prípravné konanie nie je vo fáze predsúdneho konania oprávnený zaujímať stanovisko k prebiehajúcemu trestnému stíhaniu, pretože by tým neprípustne zasahoval do právomoci a pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní.[23]

Určité špecifikum slovenskej právnej úpravy možno vidieť v tom, že zákonodarca *expressis verbis* neupravuje možnosť podania písomného stanoviska zo strany obhajoby k obžalobe po tom, ako súd obžalobu doručí obžalovanému a jeho obhajcovi.

Z dikcie ust. § 240 ods. 3 TP však vyplýva povinnosť súdu doručovať obžalobu spoločne s písomnou výzvou, aby obžalovaný súdu a ostatným stranám bez meškania písomne oznámil návrhy na vykonanie dôkazov.[24]

V aplikačnej praxi obhajoba v reakcii na vyššie uvedenú výzvu súdu využíva poskytnutý priestor a súdu predostrie svoje obhajobné tvrdenia ako súčasť návrhov na vykonanie dôkazov. V zmysle ust. § 240 ods. 4 TP je totiž vyzvaná strana povinná v návrhu na vykonanie dôkazov konkretizovať okolnosti, ktoré sa nimi majú objasniť. Toto by bolo len ťažko možné v prípade, ak by sa obhajoba chcela v rámci návrhov na vykonanie dokazovania celkom vyhnúť obhajobnému kontextu.[25]

Pri komparácii slovenskej právnej úpravy s relevantnou právnou úpravou v susednej Českej republike, kde je aktuálne stále platný (avšak početne novelizovaný) zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) v znení neskorších predpisov (ďalej len „*TŘ*“) možno uviesť, že český zákonodarca v ust. § 196 ods. 2 *TŘ* výslovne upravuje právo obžalovaného písomne sa vyjadriť ku skutočnostiam, uvedeným v obžalobe. V tomto smere český zákonodarca normuje povinnosť súdu upozorniť obžalovaného, spolu s dorúčením obžaloby, na jeho právo vyjadriť sa ku skutočnostiam, uvedeným v obžalobe, vrátane otázky, či má záujem na hlavnom pojednávaní vykonať vyhlásenie o vine zo žalovaného skutku.[26]

V prípade, ak obžalovaný v trestnom procese v Českej republike využije svoje právo vyjadriť sa k obžalobe, bude štátny zástupca a súd ešte pred začiatkom hlavného pojednávania disponovať vedomosťou o postoji obžalovaného v danej fáze trestného konania, vrátane skutočnosti, ktoré otázky považuje obžalovaný za nesporné. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že možnosť obžalovaného vyjadriť sa k obžalobe je jeho právom a nie povinnosťou.[27]

Slovenský zákonodarca upravuje inštitút stanoviska obhajcu k obžalobe v ust. § 256 ods. 1 TP. Ako vyplýva zo znenia tohto zákonného ustanovenia, predseda senátu vyzve obhajcu na zaujatie stanoviska k obžalobe (za predpokladu, ak obžalovaný obhajcu má a nevykonáva svoju obhajobu sám) bezprostredne po prednesení obžaloby zo strany prokurátora vo fáze začiatku hlavného pojednávania.

Určité špecifikum slovenskej zákonnej úpravy možno vidieť v tom, že zákonodarca zveruje oprávnenie zaujať stanovisko k obžalobe výlučne obhajcovi a nie samotnému obžalovanému. Pokiaľ teda v konaní nevystupuje obhajca, obžalovaný nemôže sám zo svojej pozície toto právo realizovať.

Z uvedeného vyplýva, že obhajca musí toto právo vykonať osobne, takže v rámci prezentovania stanoviska k obžalobe nemôže obhajcu nahradiť obžalovaný, ale ani žiadna iná osoba (s výnimkou advokátskeho substitúta). Viacerí autori zastávajú názor, že dôvodom takejto právnej úpravy je skutočnosť, že ak ide o vyjadrenie postoja k podanej obžalobe, obžalovanému priznáva zákonodarca špecifické právo v podobe vyhlásenia, osobitne upravené v ust. § 257 TP.[\[28\]](#)

Pri komparácii procesných inštitútov vyhlásenia obžalovaného podľa ust. § 257 TP[\[29\]](#) a stanoviska obhajcu podľa ust. § 256 ods. 1 TP však možno konštatovať, že ide o dva rozdielne procesné inštitúty, patriace dvom rôznym osobám. Kým pri stanovisku obhajcu k obžalobe zákonodarca s týmto inštitútom nespája výraznejšie procesnoprávne a hmotnoprávne dôsledky, v prípade vyhlásenia obžalovaného tomu tak nie je.[\[30\]](#)

Podľa názoru autora možno v aktuálnej právnej úprave inštitútu stanoviska obhajcu k obžalobe vidieť určité diskrepancie s plnou realizáciou práva na obhajobu.

V rámci trestného konania totiž právo na obhajobu zahŕňa najmä právo na osobnú obhajobu (§ 34 ods. 1 TP), právo zvoliť si obhajcu a realizovať právo na obhajobu jeho prostredníctvom (§ 34, § 36 TP), ako aj právo na povinnú obhajobu (§ 37, § 38 TP), pričom jednotlivé zložky práva na obhajobu v širšom zmysle sú upravené v ďalších ustanoveniach TP.[\[31\]](#) Použijúc gramatický výklad (resp. poukaz na explicitné znenie) ust. § 34 ods. 1 TP možno dospieť k záveru, že právo na obhajobu primárne „počíta“ s právom na osobnú obhajobu, ktoré „zrovnoprávňuje“ s právom obvineného nechať sa obhajovať obhajcom.[\[32\]](#)

Autor zastáva názor, že *de lege ferenda* by bolo vhodnejšie umožniť vo fáze začiatku hlavného pojednávania zaujať stanovisko k obžalobe samotnému obžalovanému a to v prípadoch, kedy nemá obhajcu, event. legislatívne priznať toto právo obžalovanému, ktorý sa slobodne rozhodne, či ho bude realizovať a ak áno, tak či sám alebo prostredníctvom obhajcu.

Relatívne nedávno pristúpil k obdobnej právnej úprave aj český zákonodarca, ktorý s účinnosťou od 01.10.2020 doplnil do TŘ ust. § 206a až 206d TŘ, ktoré v prevažnej miere vychádzajú z už spomínaného ust. § 196 ods. 2 TŘ, upravujúceho, v rámci českého trestného konania, inštitút písomného vyjadrenia k obžalobe.

Český zákonodarca v ust. § 206a TŘ[\[33\]](#) priznáva právo zaujať stanovisko k obžalobe samotnému obžalovanému a nie len jeho obhajcovi s tým, že obžalovaný môže na výzvu súdu na zaujatie stanoviska reagovať sám, prípadne prostredníctvom obhajcu a to v závislosti od zvolenej taktiky obhajoby.

V prípadoch, kedy je predchádzajúce písomné vyjadrenie k obžalobe podľa ust. § 196 ods. 2 TŘ postačujúco spracované obžalovaným, event. jeho obhajcom, môže obžalovaný v rámci stanoviska k obžalobe jednoducho odkázať na písomné vyjadrenie a to sám alebo prostredníctvom obhajcu.[\[34\]](#)

V komparácii so slovenskou právnou úpravou možno podľa názoru autora považovať označenú českú právnú úpravu za vhodnejšiu a flexibilnejšiu, lepšie naplňajúcu a reflektujúcu na podstatu práva na osobnú obhajobu.

3. Forma a význam stanoviska obhajcu k obžalobe

Ako už bolo uvedené v predchádzajúcej časti článku, v prípade stanoviska k obžalobe ide o výlučné právo obhajcu, ktoré obhajca môže a nemusí využiť, čo závisí od zvolenej taktiky obhajoby obžalovaného v jeho trestnej veci.

Vychádzajúc z aplikačnej praxe autora ako advokáta a obhajcu v trestnom konaní možno uviesť, že obhajca v konkrétnej situácii dôkladne zvažuje, či právo zaujať stanovisko k prednesenej obžalobe využije alebo nie. K rozhodnutiu nevyužiť právo zaujať stanovisko k obžalobe spravidla obhajoba pristupuje v situáciách, kedy v neskoršej fáze hlavného pojednávania prichádza do úvahy zmena obhajobnej taktiky, prípadne môže byť obhajobná taktika v budúcnosti prispôsobovaná dokazovaniu, vykonávanému na hlavnom pojednávaní, čo je legitímnym právom obžalovaného.

V rámci stanoviska k obžalobe by sa mal obhajca predovšetkým vyhnúť hodnoteniu dôkazov z prípravného konania, ktoré v etape začiatku hlavného pojednávania ešte neboli a ani nemohli byť vykonané, pričom v rámci aplikačnej praxe je žiaduce, aby bolo stanovisko obhajcu stručné a jednoznačné. Stanovisko obhajcu k obžalobe totiž nie je a ani nemôže byť záverečnou rečou, z čoho vyplýva, že obhajcu môže súd počas prednášania stanoviska prerušiť a rovnako môže napríklad neúmerne dĺžku stanoviska namietat aj prokurátor, čo neprichádza do úvahy v prípade záverečnej reči.^[35]

Na podklade aplikačnej praxe autora možno uviesť, že prokurátor spravidla nezasahuje do stanoviska obhajcu k obžalobe tak, ako obhajoba nezasahuje do prednesu obžaloby zo strany prokurátora. Prokurátor namietá spôsob prednášania stanoviska zo strany obhajcu skôr výnimočne, najmä v situáciách, kedy si obhajca „pomýli“ stanovisko k obžalobe so záverečnou rečou a v rámci stanoviska pristupuje k hodnoteniu dôkazov, ktoré ešte neboli na hlavnom pojednávaní vykonané, prípadne za situácie, kedy je stanovisko neúmerne dlhé, čím sa d. f. stráca zmysel a účel tohto inštitútu.

Zákonomdarca v ust. § 256 ods. 1 TP normuje obligatórnu povinnosť predsedu senátu vyzvať obhajcu na zaujatie stanoviska k obžalobe, čo vyplýva z gramatického výkladu označeného zákonného ustanovenia a formulácie „vzve“. Ide teda o zákonný imperatív a nie o fakultatívnu možnosť súdu, takže obhajca by sa nemal po prednesení obžaloby zo strany prokurátora iniciatívne dožadovať, aby mu bolo umožnené predniesť stanovisko k obžalobe, ale na zaujatie stanoviska by mal byť za každých okolností explicitne vyzvaný zo strany súdu a to bezprostredne v nadväznosti na prednesenie obžaloby prokurátorom. Prednesením obžaloby sa rozumie prednesenie obžalobného návrhu, ale nevylučuje sa ani jeho stručné odôvodnenie.^[36]

V praxi sa však pochopiteľne možno stretnúť s prípadmi, kedy samosudca alebo predseda senátu z akýchkoľvek dôvodov neumožní obhajcovi zaujať stanovisko k obžalobe, resp. po prednesení obžaloby zo strany prokurátora nevyzve obhajcu na prednesenie stanoviska. Aj keď Najvyšší súd Slovenskej republiky ako dovolací súd označuje vo svojej rozhodovacej praxi nerešpektovanie dikcie ust. § 256 ods. 1 TP za nežiaduce, nepovažuje ho za zásadné porušenie práva na obhajobu.^[37]

Význam inštitútu stanoviska obhajcu k obžalobe možno nepochybne vidieť v tom, že s poukazom na fázy trestného konania môže byť stanovisko obhajcu prvým úkonom obhajoby, v ktorom obhajoba priamo a bezprostredne vo vzťahu k súdu prezentuje svoj pohľad k prednesenej obžalobe a to v plnom

súlade so zásadou kontradiktórnosti a v rámci nej aj zásady verejnosti, ústnosti, bezprostrednosti, rovnosti strán a konfrontačnej zásady.^[38]

Obhajca totiž stanoviskom k obžalobe bezprostredne reaguje na ústne prednesenú obžalobu zo strany prokurátora a to ešte vo fáze začiatku hlavného pojednávania, pričom v rámci svojho stanoviska uvádza postoj obžalovaného k podanej a prednesenej obžalobe prokurátora, naznačuje smer, akým sa bude obhajoba uberať, ako aj ciele obhajoby vo vzťahu k želanému výsledku samotného konania.^[39]

Aj keď taktika obhajoby a postoj obžalovaného v jeho trestnej veci spravidla v určitom rozsahu vyplýva aj z úkonov obhajoby realizovaných v prípravnom konaní, zaujatie stanoviska obhajcu k obžalobe môže poskytnúť súdu (a napokon aj prokurátorovi) určitý pohľad a perspektívu na ďalšie kroky obhajoby, ktoré táto plánuje realizovať vo fáze hlavného pojednávania a tým aj zjednodušiť prípravu súdu na hlavné pojednávanie, ako aj proces dokazovania.^[40]

V kontexte vyššie uvedeného a s prihliadnutím na konkrétnu trestnú vec a zvolenú taktiku obhajoby by mal obhajca dôkladne zvážiť, či využije právo na zaujatie stanoviska k obžalobe a ak áno, tak akým spôsobom bude stanovisko k obžalobe formulovať a prednášať, nakoľko nevhodné stanovisko k obžalobe vo fáze začiatku hlavného pojednávania bezpochyby neprispieje k správne vedeniu obhajoby a želanému výsledku trestného konania.

Záver

Napriek tomu, že v odbornej trestnoprávnej literatúre a napokon ani v podmienkach aplikačnej praxe spravidla nebýva inštitútu stanoviska obhajcu k obžalobe venovaná osobitná pozornosť, niet pochyb o tom, že stanovisko obhajcu k obžalobe je z pohľadu chronológie a fáz hlavného pojednávania jedným z prvých procesných inštitútov obhajoby, v ktorom sa významne a zreteľne uplatňujú prvky kontradiktórnosti trestného konania.

Význam stanoviska obhajcu k obžalobe je determinovaný samotnou povahou tohto procesného inštitútu ako prvého úkonu obhajoby vo fáze začiatku hlavného pojednávania, v rámci ktorého má obhajca možnosť priamo a bezprostredne prezentovať súdu pohľad obhajoby k prednesenej obžalobe, pričom stanovisko obhajcu by malo byť stručné, vecné, nemalo by byť zamieňané so záverečnou rečou a z tohto dôvodu by ani nemalo obsahovať hodnotenie dôkazov, ktoré budú nevyhnutne vykonané až v neskoršej fáze hlavného pojednávania.

Podľa platnej a účinnej právnej úpravy Slovenskej republiky je právo zaujať stanovisko k obžalobe výlučným právom obhajcu, pričom zákonodarca v súčasnom Trestnom poriadku toto právo *expressis verbis* nepriznáva samotnému obžalovanému a to ani v situácii, kedy obžalovaný v konaní obhajcu nemá. V súčasnosti zákonodarca v Trestnom poriadku nenormuje ani právo obžalovaného, resp. obhajcu písomne sa vyjadriť k obžalobe po jej doručení zo strany súdu.

Podľa názoru autora a na podklade komparácie príslušnej slovenskej a českej trestnoprávnej úpravy, uvedenej v článku, by bolo *de lege ferenda* vhodné normatívne upraviť v Trestnom poriadku právo obžalovaného písomne sa vyjadriť k doručenej obžalobe, ktoré v súčasnej právnej úprave absentuje.

De lege ferenda by taktiež prichádzalo do úvahy priznať možnosť zaujať stanovisko k obžalobe samotnému obžalovanému, ktorý by mohol dotknuté právo realizovať sám alebo prostredníctvom obhajcu, v závislosti od jeho rozhodnutia a zvolenej taktiky obhajoby.

Takáto právna úprava by podľa názoru autora vhodnejšie reflektovala na podstatu práva na osobnú obhajobu a zároveň by mohla prispieť k efektívnejšiemu vedeniu a priebehu hlavného pojednávania.

Použité informačné zdroje

Knihy / Monografie

Čentéš, J. a kol., Trestný poriadok, Veľký komentár, Bratislava : Eurokódex, 2014, 944 s. ISBN 978-80-8155-021-8;

Čentéš, J., Kurilovská, L., Šimovček, I. Burda, E. a kol., Trestný poriadok I., § 195 – 569, Bratislava : C. H. Beck, 2021, 1336 s., ISBN 978-80-89603-88-6;

Dražová, P., Mihálik, S., Turay, L., Zásady trestného práva hmotného a procesného, 1. vydanie, Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2022, 96 s., ISBN 978-80-571-0533-6;

Ivor, J., Záhora, J., Repetitórium rekodifikovaného trestného práva, 8. vydanie, Bratislava : Iura Edition, 2012, 192 s., ISBN 978-80-8078-509-3;

Laciak, O., Právo na obhajobu a jeho podoby v trestnom konaní, 1. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2019, 120 s., ISBN 978-80-571-0018-8;

Olej, J., Kolcunová, M., Kolcun, J., Kontradiktórnosť v trestnom konaní, Bratislava : C. H. Beck, 2014, 232 s., ISBN 978-80-896-0321-3;

Rebro, K., Blaho, P., Rímske právo, Bratislava : Iura Edition, 2003, 429 s., ISBN 8021501588;

Články v časopisoch, zborníkoch a iné príspevky

Blažek, R., Rekodifikácia trestného poriadku – zmeny v zásadách dokazovania, In Justičná revue, 59, 2007, č. 5, ISSN 1335-6461, s. 613 – 621.;

Briatková, M., Princíp kontradiktórnosti v prípravnom trestnom konaní, In Projustice, roč. 10, č. 5/2021, ISSN 1339-1038, [online], 2021, [cit. 2024-04-25] Dostupné na internete: <<https://www.projustice.sk/trestne-pravo/princip-kontradiktornosti-v-pripravnom-trestnom-konani>> ;

Gajdičiar, V., Zásada kontradiktórnosti a jej obmedzenia v rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva, In Justičná revue, Roč. 68, č. 8-9, 2016, ISSN 1335-6461, s. 923-944.;

Harkabusová, D., Črty kontradiktórnosti prípravného konania vo vybraných európskych krajinách, In Bulletin slovenskej advokácie, č. 07-08/2013, ISSN 1335-1079, [online], 2013, [cit. 2024-03-29] Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/Crty-kontradiktornosti-pripravneho-konania-vo-vybranych-europskych-krajinach.htm>>;

Chylo, J., Kontradiktórne dokazovanie pred súdom, In Bulletin slovenskej advokácie, č. 3/2015, ISSN 1335-1079, [online], 2015, [cit. 2024-03-24] Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/kontradiktorne-dokazovanie-v-konani-pred-sudom.htm>>;

Laciak, O., Kontradiktórnosť v trestnom konaní USA ako inšpirácia pre slovenský trestný proces? In Bulletin slovenskej advokácie, č. 07-08/2022. ISSN 1335-1079, [online], 2022, [cit. 2024-03-25] Dostupné na internete: <<https://info.sak.sk/bulletin/kontradiktornost-v-trestnom-konani-usa-ako-inspiracia-pre-slovensky-trestny-proces/>>;

Minárik, Š., Kontradiktórne konanie a rozhodnutie súdu, In Zo súdnej praxe, vydanie 2/2013., ISSN 1335-177, [online], 2013, [cit. 2024-03-06] Dostupné na internete: <<https://www.legalis.sk/sk/casopis/zo-sudnej-praxe/kontradiktorne-konanie-a-rozhodnutie-sudu.m-301.html/>>;

Roháč, I., Postavenie obhajcu v kontradiktórnom konaní, In Bulletin advokacie, ISSN 1805-8280, [online], 2012, [cit. 2024-03-31] Dostupné na internete: <<http://www.bulletin-advokacie.cz/postavenie-obhajcu-v-kontradiktornom-konani>>;

Sepeši, P., Úvahy o efektivite trestného konania v Slovenskej republike – hľadanie nástrojov a riešení na jeho časové a ekonomické zefektívnenie cestou zmeny právnej úpravy predsúdneho konania, [online], 2018, [cit. 2024-04-06] Dostupné na internete: <https://beta.ucps.sk/UVAHY_O_EFEKTIVITE_TRESTNEHO_KONANIA_V_SLOVENSKEJ_REPUBLIKE>;

Šamko, P., Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy), [online], 2013, [cit. 2024-03-25] Dostupné na internete: <<https://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>

Šramel, B., Niekoľko poznámok k postaveniu orgánov. činných v trestnom konaní po rekodifikácii slovenského trestného práva, In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, 19/2011 ISSN 1805-2789, [online], 2011, [cit. 2024-04-07] Dostupné na internete: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6400/5769>>;

Vantuch, P., Vyjádření obžalovaného k obžalobě po zaslání jejího opisu, In Advokátní denník, ISSN 2571-3558, [online], 2022, [cit. 2024-03-30] Dostupné na internete: <<https://advokatnidenik.cz/2022/06/01/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-po-zaslani-jejeho-opisu/>>;

Vantuch, P., Vyjádření obžalovaného k obžalobě v hlavním líčení po výzvě předsedy senátu, In Advokátní denník, ISSN 2571-3558, [online], 2022, [cit. 2024-04-02] Dostupné na internete: <https://advokatnidenik.cz/2022/07/16/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-v-hlavnim-liceni-po-vyzve-predsedy-senatu/#_ftn1>;

WULKANOVÁ, J., Vyjádření obžalovaného k obžalobě a postup soudů v praxi, ISSN 1213-189X, [online], 2021, [cit. 2024-04-06] Dostupné na internete: <<https://www.epravo.cz/top/clanky/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-a-postup-soudu-v-praxi-112822.html>>;

Právne predpisy

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád) v znení neskorších predpisov

Súdne rozhodnutia

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 30.11.2011, sp. zn.: 3 Tdo 48/2011

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 07.08.2012, sp. zn. 2 Tdo V 8/2012

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 11.05.2022, sp. zn.: 1Tdo 25/2022

Poznámky pod čiarou

[1] Dražová, P., Mihálik, S., Turay, L., Zásady trestného práva hmotného a procesného, 1. vydanie, Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2022, s. 74

[2] Olej, J., Kolcunová, M., Kolcun, J., Kontradiktórnosť v trestnom konaní, Bratislava : C. H. Beck, 2014, s. 3

[3] Laciak, O., Právo na obhajobu a jeho podoby v trestnom konaní, 1. vyd. Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2019, s. 84

[4] Chylo, J., Kontradiktórne dokazovanie pred súdom, In Bulletin slovenskej advokácie, č. 3/2015, [online], 2015, [cit. 2024-03-24] Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/kontradiktorne-dokazovanie-v-konani-pred-sudom.htm>>

[5] Briatková, M., Princíp kontradiktórnosti v prípravnom trestnom konaní, In *Projustice*, roč. 10, č. 5/2021, [online], 2021, [cit. 2024-04-25] Dostupné na internete: <<https://www.projustice.sk/trestne-pravo/princip-kontradiktornosti-v-pripravnom-trestnom-konani>>

[6] Rebro, K., Blaho, P., Rímske právo, Bratislava : Iura Edition, 2003, s. 147

[7] Minárik, Š., Kontradiktórne Konanie A Rozhodnutie Súdu, In *Zo Súdnej Praxe*, Vydanie 2/2013, [Online], 2013, [Cit. 2024-03-06] Dostupné na internete: <<https://www.legalis.sk/sk/casopis/zo-sudnej-praxe/kontradiktorne-konanie-a-rozhodnutie-sudu.m-301.html/>>

[8] V zmysle ust. § 1 TP: „*Trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené, ich páchatelia boli podľa zákona spravodlivo potrestaní a výnosy z trestnej činnosti boli odňaté, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb.*“

[9] Sepeši, P., Úvahy o efektívite trestného konania v Slovenskej republike – hľadanie nástrojov a riešení na jeho časové a ekonomické zefektívnenie cestou zmeny právnej úpravy predsúdneho konania, [online, 2018, [cit. 2024-04-06] Dostupné na internete: <https://beta.ucps.sk/UVAHY_O_EFEKTIVITE_TRESTNEHO_KONANIA_V_SLOVENSKEJ_REPUBLIKE>

[10] Minárik, Š., Kontradiktórne konanie a rozhodnutie súdu, In Zo súdnej praxe, vydanie 2/2013, [online], 2013, [cit. 2024-03-06] Dostupné na internete: <<https://www.legalis.sk/sk/casopis/zo-sudnej-praxe/kontradiktorne-konanie-a-rozhodnutie-sudu.m-301.html/>>

[11] Laciak, O., Kontradiktórnosť v trestnom konaní USA ako inšpirácia pre slovenský trestný proces? In Bulletin slovenskej advokácie, č. 07-08/2022, [online], 2022, [cit. 2024-03-25] Dostupné na internete: <<https://info.sak.sk/bulletin/kontradiktornost-v-trestnom-konani-usa-ako-inspiracia-pre-slovensky-trestny-proces/>>

[12] Ivor, J., Záhora, J., Repetitórium rekodifikovaného trestného práva, 8. vydanie, Bratislava : Iura Edition, 2012, s. 103

[13] Šamko, P., Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy), [online], 2013, [cit. 2024-03-25] Dostupné na internete: <<https://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>

[14] Gajdičiar, V., Zásada kontradiktórnosti a jej obmedzenia v rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva, In Justičná revue, Roč. 68, č. 8-9 (2016), s. 923-944

[15] Šamko, P., Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy), [online], 2013, [cit. 2024-03-25] Dostupné na internete: <<https://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>

[16] Harkabusová, D., Črty kontradiktórnosti prípravného konania vo vybraných európskych krajinách, In Bulletin slovenskej advokácie, č. 07-08/2013, [online], 2013, [cit. 2024-03-29] Dostupné na internete: <<https://www.epi.sk/odborny-clanok/Crty-kontradiktornosti-pripravneho-konania-vo-vybranych-europskych-krajinach.htm>>

[17] Šramel, B., Niekoľko poznámok k postaveniu orgánov činných v trestnom konaní po rekodifikácii slovenského trestného práva, In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, 19/2011, [online], 2011, [cit. 2024-04-07] Dostupné na internete: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6400/5769>>

[18] V zmysle ust. § 256 ods. 1 TP: „Po vykonaní úkonov uvedených v § 255 predseda senátu vyzve prokurátora, aby predniesol obžalobu. Ak má obžalovaný obhajcu, po prednesení obžaloby ho predseda senátu vyzve, aby zaujal k obžalobe stanovisko.“

[19] V zmysle ust. § 10 ods. 3 TP: „Sudca pre prípravné konanie je sudca súdu prvého stupňa, ktorý je rozvrhom práce súdu poverený rozhodovať o a) zásahoch do základných práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní, b) sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje tento zákon, c) v iných prípadoch ustanovených týmto zákonom.“

[20] Pod jedinú procesnú situáciu, kedy sudca pre prípravné konanie rozhoduje v otázke viny a trestu, možno subsumovať tzv. superrýchle konanie podľa ust. § 204 ods. 1 TP, v zmysle ktorého: „Ak bola prokurátorovi odovzdaná spolu so spisom osoba, ktorá bola zadržaná ako podozrivá pri páchaní prečinu, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov, bezprostredne po ňom, alebo po tom, čo odpadla prekážka jej bezprostredného zadržania najviac do 24 hodín po spáchaní prečinu a prokurátor ju neprepustí na slobodu, odovzdá ju najneskôr

do 48 hodín od zadržania súdu, ktorému tiež podá obžalobu spolu so spisom. Ak prokurátor zistí dôvody väzby, súčasne navrhne, aby bol obvinený vzatý do väzby.“

V zmysle ust. § 237 ods. 3 písm. a) TP: *„O obžalobe alebo o návrhu na dohodu o vine a treste koná a vo veci rozhoduje sudca pre prípravné konanie, ak ide o skrátené vyšetrovanie podľa § 204 pritom má rovnaké práva a povinnosti ako samosudca.“*

[21] Sudca pre prípravné konanie rozhoduje o zásahoch do základných práv a slobôd v predsúdnom konaní najmä pri rozhodovaní o väzbe podľa ust. § 72 ods. 1) TP, o vydaní príkazu na zatknutie podľa ust. § 73 TP, na domovú prehliadku podľa ust. § 100 TP o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie peňažných prostriedkov podľa ust. § § 95 ods. 2) TP, o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie zaknihovaných cenných papierov podľa ust. § 96 ods. 2 TP o zadržaní zásielok podľa ust. § 108 ods. 2, ods. 3 TP, o vydaní príkazu na sledovanie osôb a vecí podľa ust. § 113 ods. 4) TP, na vyhotovenie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov podľa ust. § 114 ods. 2 TP, o vydaní príkazu na odpočúvanie a záznamu telekomunikačnej prevádzky podľa ust. § 115 ods. 2 TP, na zaistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke podľa ust. § 116 ods. 2 TP, o vydaní príkazu na použitie agenta podľa ust. § 117 ods. 5 TP.

[22] Sudca pre prípravné konanie rozhoduje napr. o vrátení zaistených peňažných prostriedkov vlastníkovi podľa ust. § 95a TP, o vydaní príkazu na prevod zaistených peňažných prostriedkov do úschovy podľa ust. § 95b TP, o potvrdení príkazu prokurátora na registráciu pozastavenia nakladania so zaknihovaným cenným papierom podľa ust. § 96 TP, o potvrdení príkazu na zaistenie nehnuteľnosti podľa ust. § 96 ZP a ď.

[23] Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 30.11.2011, sp. zn.: 3 Tdo 48/2011

[24] V zmysle ust. § 240 ods. 3 TP: *„Spolu s rovnopisom obžaloby sa osobám uvedeným v odseku 1 doručí výzva, aby bez meškania písomne oznámili súdu a ostatným stranám návrhy na vykonanie dôkazov. Vo výzve sa zároveň upozornia na to, že vykonanie neskôr navrhnutých dôkazov, ktoré stranám boli známe v čase doručenia výzvy, môže súd odmietnuť. Obvinený sa upozorní aj na to, že ak na hlavnom pojednávaní navrhuje vypočuť svedkov, ktorých výpovede navrhol prokurátor v obžalobe iba prečítať, je povinný to bez meškania písomne oznámiť súdu, inak ich súd na hlavnom pojednávaní bude môcť prečítať aj bez jeho súhlasu; to neplatí, ak nastala nová okolnosť, ktorá nebola obvinenému v čase doručenia výzvy známa.“*

[25] V zmysle ust. § 240 ods. 4 TP: *„V návrhu na vykonanie dôkazov podľa odseku 3 treba uviesť okolnosti, ktoré sa majú nimi objasniť, a ak ide o svedka, treba uviesť skutočnosti, na ktoré má byť vypočutý. Dôkazy musia byť označené tak, aby ich bolo možno na hlavnom pojednávaní vykonať okrem prípadov, keď vykonanie dôkazu zabezpečí ten, kto jeho vykonanie navrhol. Ak sa navrhuje výsluch svedka alebo znalca a navrhovateľ oznámi, že nemôže zabezpečiť jeho prítomnosť na hlavnom pojednávaní a žiada preto súd o jeho predvolanie, treba uviesť údaje o jeho totožnosti a bydlisku, inak súd vykonanie tohto dôkazu spravidla odmietne.“*

[26] V zmysle ust. § 196ods. 2 TŘ: *„Předseda senátu spolu s doručením opisu obžaloby upozorní obžalovaného, že má právo se v jím stanovené lhůtě vyjádřit ke skutečnostem uvedeným v obžalobě, zejména a) zda se cítí být nevinnen nebo vinen spácháním skutku anebo některého ze skutků uvedených*

v obžalobě a z jakých důvodů, b) zda má zájem uzavřít se státním zástupcem dohodu o vině a trestu nebo zda chce v hlavním líčení prohlásit svou vinu, c) zda souhlasí s popisem skutku a jeho právní kvalifikací a s navrženým trestem, případně ochranným opatřením, a d) které skutečnosti považuje za nesporné.“

[27] Vantuch, P., Vyjádření obžalovaného k obžalobě po zaslání jejího opisu, In *Advokátní denník*, [online], 2022, [cit. 2024-03-30] Dostupné na internete: <https://advokatnidenik.cz/2022/06/01/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-po-zaslani-jejeho-opisu/>

[28] Čentéš, J., Kurilovská, L., Šimovček I., Burda, E. a kol., *Trestný poriadok II*, § 196 – 569, Bratislava : C. H. Beck, 2021, s. 414

[29] V zmysle ust. § 257 ods. 1 TP: „Po prednesení obžaloby predseda senátu poučí obžalovaného o jeho práve urobiť niektoré z vyhlásení, že a) je nevinný, b) je vinný zo spáchania skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe, c) nepopiera spáchanie skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe.

[30] V prípade, ak sa obžalovaný rozhodne, že svoje právo vykonať vyhlásenie nevyužije, alebo ak podľa ust. § 257 ods. 1 písm. a) TP vyhlási, že je nevinný, súd vykoná na hlavnom pojednávaní dokazovanie v plnom rozsahu, t. j. v otázke viny, trestu a ďalších súvisiacich otázkach, potrebných pre meritórne rozhodnutie vo veci. Odlišná situácia však nastáva za predpokladu, ak obžalovaný vyhlási, že je vinný zo spáchania skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe podľa ust. § 257 ods. 1 písm. b) TP, resp. ak vyhlási, že nepopiera spáchanie skutku alebo niektorého zo skutkov uvedených v obžalobe podľa ust. § 257 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku, pokiaľ mu súd takéto vyhlásenie povolí s prihliadnutím na ust. § 257 ods. 4 Trestného poriadku. V takomto prípade súd postupuje podľa ust. § 257 ods. 5 TP, v ktorom zákonodarcu upravuje presný postup pre takéto prípady.

[31] Roháč, I., Postavenie obhajcu v kontradiktórnom konaní. In *Bulletin advokacie*, [online], 2012, [cit. 2024-03-31] Dostupné na internete: <http://www.bulletin-advokacie.cz/postavenie-obhajcu-v-kontradiktornom-konani>

[32] Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 11.05.2022, sp. zn.: 1Tdo 25/2022

[33] V zmysle ust. § 206a ods. 1 TŘ: „Po prednesení obžaloby a vyjádření poškozeného vyzve predseda senátu obžalovaného, aby se vyjádřil ke skutečnostem uvedeným v obžalobě, zejména zda se cítí být nevinný nebo vinný spáchaním skutku anebo některého ze skutků uvedených v obžalobě, souhlasí s popisem skutku a jeho právní kvalifikací a s navrženým trestem, případně ochranným opatřením, a které skutečnosti považuje za nesporné; přitom jej poučí o následcích spojených s takovým vyjádřením. Dále jej upozorní na jeho právo prohlásit svou vinu a poučí jej o následcích spojených s takovým prohlášením. Pokud se obžalovaný k těmto skutečnostem vyjádřil již po doručení obžaloby, predseda senátu se jej dotáže, zda setrvává na svém vyjádření nebo zda je chce nějakým způsobem změnit.“

V zmysle ust. § 206a ods. 2 TŘ: „Vyjádření k obžalobě může za obžalovaného učinit i jeho obhájce, a to i když se hlavní líčení koná v nepřítomnosti obžalovaného, nemůže však za něj učinit doznání nebo prohlášení viny.“

- [34] Vantuch, P., Vyjádření obžalovaného k obžalobě v hlavním líčení po výzvě předsedy senátu, In *Advokátní denník*, [online], 2022, [cit. 2024-04-02] Dostupné na internete: https://advokatnidenik.cz/2022/07/16/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-v-hlavnim-liceni-po-vyzve-predsedy-senatu/#_ftn1>
- [35] Šamko, P., *Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy)*, [online], 2013, [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>
- [36] Čentéš, J. a kol., *Trestný poriadok, Veľký komentár*, Bratislava : Eurokódex, 2014, s. 538
- [37] Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 07.08.2012, sp. zn. 2 Tdo V 8/2012
- [38] Blažek, R., *Rekodifikácia trestného poriadku – zmeny v zásadách dokazovania*, In *Justičná revue*, 59, 2007, č. 5, s. 613 – 621
- [39] Šamko, P., *Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy)*, [online], 2013, [cit. 2022-11-04] Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>>
- [40] Wulkanová, J., *Vyjádření obžalovaného k obžalobě a postup soudů v praxi*, [online], 2021, [cit. 2024-04-06] Dostupné na internete: <https://www.epravo.cz/top/clanky/vyjadreni-obzalovaneho-k-obzalobe-a-postup-soudu-v-praxi-112822.html>>